

redskaber, barksmuld osv. blev omsat på markederne i de nærmeste købstæder for herefter at indgå som råvarer i andre produkter, som enten blev fortæret af bybefolkningen eller solgt videre til andre dele af landet eller via havnen i Køge til udlandet. Kapitlet perspektiverer på forbilledlig vis den lokale materielle kultur og rokker således ved det stereotype billede af det selvforsynende, lokalt forankrede bondehushold.

Bogens tredje kapitel tager det centrale spørgsmål om bøndernes borgerliggørelse op til diskussion. Hvornår og hvordan forandrede bondestanden sig fra at tilhøre samfundets bund til en selvbevidst, selvscenesættende gruppe med politisk indflydelse? Med udgangspunkt i regnskaber og dagbøger følger Christiansen ændringer i blandt andet konsumtion, aktiviteter og relationer hos bønderne. Selvom bønderne overtog og efterlignede mange af de urbane og borgerlige træk, var der ikke tale om at kopiere de urbane borgeres levevis. Bønderne indlemmede det nye i deres egen verdensforståelse, så de fremstod anderledes over for såvel byfolk som over for den øvrige landbefolkning. På den måde erobrede de deres egen position i samfundet.

På grundlag af en grundtvigiansk bondes erindringer karakteriserer Christiansen i kapitel fire den særlige grundtvigianske gruppeprofil. Analysen giver et interessant indblik i en tilflyttet grundtvigiansk bondes holdninger til værdierne i livet og til hans omgivelser – herunder ikke mindst til de øvrige ikke-grundtvigianske bønder i landsbyen. Der var tale om to væsensforskellige verdensforståelser.

Det sidste kapitel er ikke en historisk studie, men en typisk etnologisk undersøgelse af tre landsbyer i et sogn, udarbejdet i forbindelse med en politisk nedsat landsbykommissions udredning i 1978-79. Kapitlet er for så vidt interessant som eksempel på, hvordan forskelle udmønter sig, men knytter sig i lidt for høj grad til datidens diskussion om landsbyernes fremtid. Kapitlet virker derfor uaktuelt på den almindelige læser.

Landsbyliv er en behagelig samling af Christiansens centrale artikler om landbosamfundet. For den fagligt interesserede er den inspirerende i sin indfaldsvinkel til emnet og uomgængelig i en forskningsdiskussion. Nok er der tale om gammel vin på nye flasker, men den er vellagret og af god kvalitet.

Martin T.H. Bork

ANDREAS MARKLUND: I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning. Umeå 2004, Boréa Bokförlag. 328 s.

Denne bog er interessant, fordi den på en gang er dybdeborende og har et forandringsperspektiv over tid. Emnet er begrebet mandighed i forbindelse med det gode ægteskab og dermed altså den gifte mands mandighed. Hvordan talte mennesker og myndigheder om mandighed, og hvad mente de med begrebet? Tiden er omkring 1800-tallet og stedet er Upplandet – landskabet omkring Uppsala i Nordsverige. De undersøgte fora er huset, husholdningen, sengen og sundhed og sygdom.

Kildematerialet er skilsmisssager fra Uppsala domkapitels fyldige forhørsprotokoller, indkomne breve med sognepræsternes rapporter fra de små hjem og med forhørsprotokoller fra sognestammer og kirkeråd som bilag. Dertil kommer retsprotokoller fra de upplandske herredsretter, som ifølge forfatteren er meget detaljerede. Nok var afgørelser i skilsmisssager forbeholdt de kirkelige myndigheder, men ægteskabsbrud sorterede under den verdslige strafferet.

Kildematerialet er så stort, at det har været nødvendigt at begrænse undersøgelsen til tre perioder: 1770-74 med 50 sager, 1800-1804 med 30 sager og 1830-34 med 48 sager. Desuden har forfatteren udeladt alle sager, der drejede sig om ophævelsen af trolovelse og har altså koncentreret sig om ophævelse af ægteskab. Sammenlignet med danske forhold ser det ud til, at kildematerialet er langt fyldigere i Sverige. Vi kommer langt ned i den svenske dagligdag. Det skyldes formentlig de særlig svenske institutioner som sognestämmer, hvor sognepræsten og husstandsoverhovederne også på eget initiativ tog spørgsmål om hustugt alvorligt; dvs. som reaktion på rygter i sognet henvendte de sig til en familie og spurgte, hvordan de levede med hinanden. Derved drages det offentlige ind i privatsfæren på en anden måde, end det danske kildemateriale i hvert fald afslører. Uppland var i højere grad end et dansk landskab et overvågnings-samfund.

Det er ægteskabsideologien, der er Andreas Marklunds egentlige interesse. Hvordan talte de forskellige samfundslag om ægteskab, hvilke begreber brugte de – og forstod embedsmænd og befolkning hinanden? Kildematerialet er så fyldigt, at det er muligt at studere mødet mellem embedsmænd og almindelige mennesker i Uppland.

Med Luther skete der inden for protestantismen en afsakramentalisering af ægteskabet. Dette styrkede den hellige ægtestands jordiske forankring. Midlet var den lutherske trestandslære med magtrelationerne mellem ægtemanden og hustruen, faderen og børnene og husbonden og tjenestefolkene. Huset er mandens magtsfære, hvilket allerede fastslås i bogens titel »I hans hus.« Det er ikke at forstå som et fysisk objekt, men som mandens ansvarsområde, hvor de øvrige beboere var underlagt hans magt. Den ægteskabelige vold underkastes en særlig undersøgelse. Det ser ud, som om hustruvolden var stigende. Men dette skal sammenholdes med ændringen i den juridiske proces, hvor man gik over til den materielle bevistførelse og den inkvisitoriske proces.

Den nye ægteskabslov af 1810 medførte en liberalisering af svensk skilsmisselovgivning. Hidtil havde kun hor og manglende evne til at opfylde ægteskabspligten givet adgang til skilsmisse – medmindre kongen dispenserede. Men nu kom der nye muligheder som livstidsfængsel, sindssyge og forsøg på at tage den andens liv. Vold blev altså en skilsmissestrategi! Det betød dog ikke ligestilling mellem ægteskabets partnere. Hustruen var stadig underkastet husbondens autoritet, som også anvendtes mod de farlige tjenesteklasser i begyndelsen af 1800-tallet.

Samtidig kan der iagttages en kult af det huslige eller en feminisering af husbegrebet hos de upplandske myndigheder. Huset blev overdraget til hustruen, som fik til opgave at tøjle mandens vrede og fremkalde hans bedre jeg. Det skete gennem hendes selvopofrelse. Ægteskabet blev nu et civilisationsprojekt. Den tilgivende hustru erstattede den lutherske husbonde som samfundsordenens klippe. Det ægteskabelige bånd blev en mytisk realitet, så der nu fremkom både et mandligt og et kvindeligt ansvarsområde. Det blev til deres hus. Almindeligvis menes i amerikansk og europæisk historie, at denne nye privatsfære først opstod i 1800-tallet med den urbane middelklasse. I svensk historie sættes dette til 1800-tallets anden halvdel, men Marklund kan altså her i Uppsala spore den hos præsteskabet i begyndelsen af 1800-tallet. Formentlig var Uppland noget særligt omkring 1800, hvor ærkebiskoppen, Rosenstein, var kendt for sine mere romantiske synspunkter, men også for at have betydelig indflydelse i den nye svenske konstitution efter 1809.

På alle undersøgelsesområder skete der en ændring i sidste periode 1830-34.

Husbondevældet med dets vold og selvhævdelse ændredes nu til social disciplinering med sigte på at tjene samfundet med en stigende befolkningstilvækst og med omdannelsen af bondestanden til dygtige ansvarsfulde mennesker, der tjente staten. Der skete således en kobling mellem husstand/familie og det store samfund. Staten sørgede på sin side for vaccination, skoler og hospitaler.

Men det var i familien, inden for mandighedsbegrebet det skete. Der var i 1830'erne kommet en ny fare ind i samfundet – drikkeriet, som nu fik tillagt skylden for mange krænkelser i ægteskabet. Det var ikke en ny last, men nyt at den blev tillagt så stor betydning i ægteskabssagerne. Og det var mændene, der i de fleste sager stod som de lastefulde. Drikkeriet havde i de få tidligere sager med alkohol kun været et tegn på mandens usselhed, men i 1830'erne blev det til selve årsagen til det onde. Rigets elite ængstedes over proletariatets farlige drikkekultur. F.eks. dannedes Nykterhetsforbundet i 1837. Men hvorfor anmeldte hustruerne nu deres fordrukne mænd, når de ikke tidligere havde gjort det? Den amerikanske forsker Sabean fremhæver det stigende arbejdspress, som ændringerne i landbruget havde lagt på kvinderne, mens mændene fortsatte deres lette liv.

Alle afsnittene i bogen underbygges med konkrete sager, hvor rygter i lokalsamfundet forelægges for embedsmændene. Man talte om det i sognet, når ægtefolk ikke sov sammen. Det er interessant at se et forsøg i 1773 på at forbyde et ægteskab mellem en 23-årig ungkarl og en 60-årig enke, der sad alene tilbage med en gård. Præsten vægrede sig ved at vie dem, fordi hun var ude over den fødedygtige alder. Domkapitlet gav dog tilladelse, fordi der ikke var nogen lov i landet, der forbød et sådant ægteskab. Målet var selvfølgelig at sætte børn i verden og derigennem forøge landets indbyggerantal. Den første svenske folketælling i 1749 havde kun vist 2 mio. indbyggere. Hvordan skulle Sverige hævde sig som stormagt med så lavt et fødselstal? Igen knytter forfatteren forbindelse mellem den lille enhed, familien, og staten.

Der er efter min opfattelse kommet en umådelig interessant bog ud af dette fantastiske kildemateriale, der bestandig både underkastes sproglige undersøgelser og sættes ind i en samfundsmæssig kontekst. Det havde været interessant, om han i højere grad havde undersøgt og inddraget de krav, som landbrugsomlægningerne stillede til bønderne. Omlægning af arbejdsmoral og ikke mindst hensynet til tiden som en vigtigt faktor i arbejdslivet. Hvilke krav stillede det manden over for? Kan det spores i disse skilsmisssager? For det var ikke kun kvinderne eller husmødrene, der fik pålagt et nyt arbejdspress.

Den nysgerrighed og undren, der synes at være drivkraften for Andreas Marklund, smitter af på læseren. F.eks. indleder og afslutter han sin undersøgelse med samme sag. Olof Ersson forsøgte i 1773 at opnå skilsmisse fra sin hustru Eva Mattsdotter med den begrundelse, at hun ikke var mandig. Hvad mente han dog hermed? Dommeren forstod det heller ikke. For som der står indført i tingbogen, så slog han det hen med en bemærkning om, at hun var en kvinde og derfor burde være kvindelig og ikke mandig. Olof var ikke i stand til at forklare sig nærmere, så denne sag står som et eksempel på den store forskel, der eksisterede mellem almue og embedsmænd. Hvordan brugte de ordene, og forstod de nogensinde hinanden? Måske er det denne sag, der har sat forfatteren i gang med undersøgelsen. Det er i hvert fald et godt formidlingstiltag. For læseren bliver også nysgerrig. I sidste afsnit får vi så en forklaring – Olof har sikkert villet sige, at hustruen ikke var tilstrækkelig dygtig til at varetage sine opgaver i hjemmet. Derfor kunne han sige, at hun ikke var mandig!

Birgit Løgstrup